

**Способи забезпечення цивільного позову,
не передбачені ЦПК України**

*Корольов Віктор Володимирович,
викладач кафедри судочинства Юридичного
інституту Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

УДК 347.952.5

Трансформація процесуального законодавства України відбувається сьогодні у напрямі підвищення захисту прав та інтересів учасників цивільних процесуальних відносин. У зв'язку із реалізацією визначених завдань чинний Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України), регламентуючи інститут забезпечення цивільного позову, не визначає вичерпного переліку способів, за допомогою яких здійснюється такий правовий механізм. Водночас невичерпність переліку способів забезпечення цивільного позову спричиняє ситуацію, за якої в науковій літературі обґрунтовується належність до них різних правових механізмів, передбачених чинним законодавством. Наведене дозволяє стверджувати про потребу ґрунтовного аналізу правової природи способів забезпечення позову з метою визначення тих критеріїв, на основі яких можна ідентифікувати певне правове явище саме як спосіб забезпечення цивільного позову.

Окремі аспекти інституту забезпечення позову в порядку цивільного судочинства розглядалися у працях відомих вчених-цивілістів, процесуалістів та практиків: В.І. Бобрика [1, с. 382–417], Д.Д. Луспеніка [2, с. 187–211], Є.І. Фурси, С.Я. Фурси [3, с. 500–511] та інших. Проте ті зміни, які відбуваються у чинному законодавстві, спонукають до проведення подальших досліджень вказаних питань з метою формування фундаментального цілісного розуміння правової природи способів забезпечення цивільного позову, які не передбачені ЦПК України.

Згідно з п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ПВСУ) від 22 грудня 2006 р. № 9 «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову», вирішуючи питання щодо застосування певного виду забезпечення позову, суди повинні виходити з того, що наведений у частині першій ст. 152 ЦПК України перелік видів такого забезпечення не є вичерпним, тому за наявності відповідного клопотання можуть бути застосовані й інші його види, але з урахуванням обмежень, установлених у частині четвертій зазначеної вище статті. Недопустимо забезпечувати позов шляхом зупинення виконання судових рішень, що набрали законної сили [4].

Крім того, судам слід враховувати, що у справах окремих категорій позови можна забезпечувати за допомогою спеціальних заходів, які регулюються нормами відповідних законів. Як приклад останнього у Постанові ПВСУ № 9 наводиться ст. 53 Закону України «Про авторське право і суміжні права», яка має назву «Способи забезпечення позову у справах про порушення авторського права і суміжних прав» [5].

На думку вченого-процесуаліста, практика Д.Д. Луспеника з перелічених у Законі України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон) заходів тільки накладення арешту і вилучення всіх примірників творів, щодо яких припускається, що вони є контрафактними, а також матеріалів і обладнання, що використовуються для їх виготовлення і відтворення, може розглядатися як повноцінний спосіб забезпечення позову, тоді як інші, на його думку, радше є заходами забезпечення доказів. Автор також зауважує, що «Особи, які мають підстави побоюватись, що подача потрібних для них доказів стане згодом неможливою або ускладненою, мають право просити суд під час розгляду справи або суддю, як до так і після подачі заяви, забезпечити ці докази» [2, с. 189].

Проте, на нашу думку, вбачається за доцільне норми ст. 53 Закону тлумачити дещо інакше. Зокрема, варто зауважити, що в зазначеній статті Закону передбачено більше способів забезпечення позову, про які згадує доцент

Луспеник Д.Д. Так, Закон передбачає такі види забезпечення позову у справах про порушення авторського права і суміжних прав:

1) *заборона вчиняти певні дії* відповідачеві, щодо якого є достатні підстави вважати, що він є порушником авторського права і (або) суміжних прав, до винесення рішення чи ухвали суду, а саме: виготовлення, відтворення, продаж, здавання в майновий найм, прокат, ввезення на митну територію України та інше, передбачене Законом використання... (частина перша ст. 53 Закону); 2) *накладення арешту на примірники творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), записаних виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення, щодо яких припускається, що вони є контрафактними...* (частина друга ст. 53 Закону); 3) *огляд приміщень*, в яких, як припускається, відбуваються дії, пов'язані з порушенням авторського права і (або) суміжних прав (частина третя ст. 53 Закону) – забезпечення доказів, як вірно зауважує Д.Д. Луспеник; 4) *накладення арешту і вилучення* всіх примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), записаних виконань... (частина третя ст. 53 Закону); 5) *накладення арешту і вилучення* рахунків та інших документів... (частина третя ст. 53 Закону).

Досить слушними є зауваження Д.Д. Луспеніка щодо змін, внесених Законом України від 17 листопада 2009 р. № 1720-VI до частини першої ст. 151 ЦПК України, відповідно до яких суд за заявою осіб, які беруть участь у справі, може вжити передбачених цим кодексом заходів забезпечення позову. Проте, вносячи такі зміни до ЦПК України, законодавець забув про положення частини другої ст. 152 ЦПК України, згідно з яким за необхідності судом можуть бути застосовані інші види забезпечення позову [6, с. 332].

Окремі вчені наголошують на такому виді забезпечення цивільного позову, як відібрання дитини в одного чи обох батьків і передача на виховання іншій особі, передбаченій законом [2, с. 190; 3, с. 503; 6, с. 334].

Так, на думку вченого-процесуаліста Д.Д. Луспеніка, за правилами Сімейного кодексу України (далі – СК України) щодо спору про місце проживання малолітньої дитини або про позбавлення батьківських прав (статті 161, 164), суд може для забезпечення позову за наявності небезпеки для життя

чи здоров'я дитини постановити ухвалу до розгляду справи по суті про відібрання дитини у одного чи обох батьків і передати на виховання іншій особі, передбаченій законом [6, с. 334].

Зазначена позиція автора спонукає до деякої дискусії. Зокрема, виходячи із сучасного правового регулювання інституту забезпечення цивільного позову відібрання дитини в одного чи обох батьків і передачу її на виховання іншій особі, передбаченій законом, не можна розглядати як вид забезпечення цивільного позову. Так, виникає цілком логічне запитання, чому науковець не звертає уваги також на інші норми СК України щодо відібрання дитини, а саме статті 162 і 170. Доцільно також зауважити і те, що законодавець у ст. 161 СК України веде мову про малолітніх дітей, водночас як у статті 163 та 170 про дітей, тобто це можуть бути, окрім малолітніх, ще й неповнолітні діти. І нарешті, саме чому не можна розглядати як забезпечення цивільного позову відібрання дитини в одного чи обох батьків і передання її на виховання іншій особі. Так, відповідно до абзацу 2 частини третьої ст. 161 СК України, якщо дитина не може бути передана жодній із цих осіб (бабі, діду або іншим родичам, залученим до участі у справі), суд на вимогу органу опіки та піклування може постановити **рішення** про відібрання дитини в особи, з якою вона проживає, і передати її для опікування органу опіки та піклування. Водночас, забезпечуючи позов, суд постановляє **ухвалу**. Окрім того, потрібно розуміти, що забезпечуючи позов шляхом відібрання дитини в одного чи обох батьків і передаючи її на виховання іншій особі, суд фактично ухвалював би рішення без розгляду справи по суті.

Варто у контексті даної проблеми згадати про норму частини дев'ятої ст. 153 ЦПК України, яка містить наступне положення: «Ухвала про забезпечення позову виконується **негайно** в порядку, встановленому для виконання судових рішень. У разі забезпечення вимог заявника заставою ухвала про забезпечення позову звертається до виконання негайно після внесення предмета застави в повному розмірі». Натомість частина друга ст. 170 СК України містить норми наступного змісту: «У виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування

або прокурор мають право *постановити рішення* про негайне відібрання дитини від батьків.

У цьому разі орган опіки та піклування зобов'язаний *негайно повідомити* прокурора та у семиденний строк після постановлення рішення звернутися до суду з *позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав*». А це ще раз свідчить про обґрунтованість нашої наукової позиції щодо розпочатої дискусії.

Як приклад способу забезпечення цивільного позову, що не передбачений ЦПК України, можна назвати забезпечення заявленого у кримінальній справі цивільного позову.

С.В. Щербак слушно зауважує, що захист порушених злочином майнових та немайнових прав фізичних та юридичних осіб за чинним законодавством може здійснюватися такими способами:

- 1) добровільне відшкодування заподіяної злочином шкоди особою, що її завдала;
- 2) усунення заподіяної шкоди особою, що її завдала;
- 3) відшкодування завданої злочином матеріальної шкоди за рахунок держави;
- 4) пред'явлення цивільного позову у кримінальній справі;
- 5) подання позову в порядку цивільного судочинства [7, с. 188].

Розгляньмо два останні способи захисту порушених злочином майнових та немайнових прав фізичних та юридичних осіб. Так, при пред'явленні позову в порядку цивільного судочинства позов (також і забезпечення позову) розглядається з дотриманням правил, передбачених ЦПК України. В протилежному разі особа, якій злочином завдано шкоди, вправі захистити свої права шляхом подання цивільного позову у кримінальному процесі [7, с. 193].

В юридичній літературі висловлюється думка про допустимість застосування у кримінальному процесі норм цивільного процесуального права у тій мірі, в якій вони доповнюють норми кримінально-процесуального права і не суперечать принципам останнього [8, с. 15; 7, с. 201]. Проте в даному разі, як

зазначає С.В. Щербак, слід повністю підтримати думку професора В.Т. Нора про те, що регулювання відносин, що виникають між учасниками кримінального судочинства у зв'язку із заявленим цивільним позовом, на підставі норм цивільного процесуального права може здійснюватися лише за наявності таких умов:

- а) фактичні відносини, що виникають між учасниками процесу у зв'язку із цивільним позовом, не врегульовані кримінально-процесуальним законом;
- б) ці відносини урегульовані цивільним процесуальним законом;
- в) застосування норм цивільного процесуального права для врегулювання відносин не суперечитиме нормам кримінально-процесуального права та принципам кримінального судочинства [9, с. 37; 7, с. 201–202].

Найбільш суттєвою при цьому, на переконання С.В. Щербак, є саме остання умова, зокрема визначення питання суперечності чи несуперечності застосування певної норми цивільного процесуального права у кримінальній справі. Цивільні процесуальні норми при застосуванні у сфері кримінально-процесуальних відносин, робить висновок С.В. Щербак, діють поряд із кримінально-процесуальними нормами та при пріоритеті останніх [7, с. 202].

Відповідно до ст. 28 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, вправі при провадженні у кримінальній справі пред'явити до обвинуваченого або до осіб, що несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого, цивільний позов, який розглядається судом разом з кримінальною справою. Цивільний позов може бути пред'явлений як під час досудового слідства і дізнання, так і під час судового розгляду справи, але до початку судового слідства. Відмова у позові в порядку цивільного судочинства позбавляє позивача права пред'являти той самий позов у кримінальній справі. Особа, яка не пред'явила цивільного позову в кримінальній справі, а також особа, цивільний позов якої залишився без розгляду, має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства [10].

Згідно зі ст. 29 КПК України за наявності достатніх даних про те, що злочином завдана матеріальна шкода або понесені витрати закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочину, орган дізнання,

слідчий, прокурор і суд зобов'язані вжити заходів до забезпечення цивільного позову. Прокурор пред'являє або підтримує поданий потерпілим цивільний позов про відшкодування збитків, заподіяних злочином, якщо цього вимагає охорона інтересів держави, а також громадян, які за станом здоров'я та з інших поважних причин не можуть захистити свої права [10].

У контексті проведеного аналізу інституту забезпечення позову доцільно також згадати про норми статей 125–126 КПК України. Так, відповідно до ст. 125 КПК України слідчий за клопотанням цивільного позивача або з своєї ініціативи зобов'язаний вжити заходів до забезпечення заявленого у кримінальній справі цивільного позову, а також можливого в майбутньому цивільного позову, склавши про це постанову. В справах про злочини, за які кримінальним законом передбачена конфіскація майна, слідчий зобов'язаний вжити необхідних заходів до забезпечення виконання вироку в частині можливої конфіскації майна, склавши про це постанову [10, ст. 125].

Забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна провадиться шляхом накладення арешту на вклади, цінності та інше майно обвинуваченого чи підозрюваного або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії, де б ці вклади, цінності та інше майно не знаходилось, а також шляхом вилучення майна, на яке накладено арешт. Накладення арешту на вклади зазначених осіб проводиться виключно за рішенням суду. Майно, на яке накладено арешт, описується і може бути передане на зберігання представникам підприємств, установ, організацій або членам родини обвинуваченого чи іншим особам. Особи, яким передано майно, попереджаються під розписку про кримінальну відповідальність за його незбереження. Арешт майна і передача його на зберігання оформляються протоколом, який підписується особою, що проводила опис, понятими і особою, яка прийняла майно на зберігання. До протоколу додається підписаний цими особами опис переданого на зберігання майна. Для встановлення вартості описаного майна в необхідних випадках запрошується спеціаліст, який також підписує протокол і опис майна з його оцінкою. Накладення арешту на майно

скасовується постановою слідчого, коли в застосуванні цього заходу відпаде потреба [10, ст. 126].

Як зазначає професор С.Я. Фурса, інститут забезпечення позову спрямований проти несумлінних дій відповідача, який може сховати майно, розтратити його, продати, знецінити. Такі дії відповідача можуть призвести у майбутньому до того, що виконання рішення суду про присудження може бути утрудненим або взагалі неможливим [11, с. 535].

Цивільний процесуальний кодекс Російської Федерації, на відміну від ЦПК України, містить норми щодо забезпечення виконання рішення суду. Так, стаття 204 ЦПК Російської Федерації, яка має назву «Определение порядка и срока исполнения решения суда, обеспечения его исполнения», містить норму такого змісту: у випадку, якщо суд встановлює відповідні порядок і строки виконання рішення суду, звертає рішення суду до негайного виконання або приймає міри по забезпеченню його виконання, про це вказується у резолютивній частині рішення суду [12, с. 424]. Іншою статтею щодо забезпечення виконання рішення суду є ст. 213 ЦПК Російської Федерації, яка визначає, що суд може забезпечити виконання рішення суду, не зверненого до негайного виконання, за правилами, встановленими у главі 13 ЦПК Російської Федерації [12, с. 436].

У тлумачному словнику цивільного процесу К.О. Лебеда є як визначення забезпечення позову, так і визначення забезпечення виконання рішення суду. Забезпечення позову – це заходи, які вживаються судом за заявою осіб, які беруть участь у справі, якщо неприйняття таких заходів може утруднити або зробити неможливим виконання рішення суду. Забезпечення виконання рішення суду – це заходи, які приймаються судом з метою належного виконання судового рішення. Виходячи із наведених визначень, можна сказати фактично про їх дублювання [13, с. 83–84].

Досить важливою та невизначеною, як зауважує С.Я. Фурса, нині є можливість поширення інституту забезпечення позову на інші види провадження. Так, щодо справ окремого провадження про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі, то у ст. 262 ЦПК України

Йдеться про те, що суд у порядку досудового розгляду повинен постановити ухвалу, якою заборонити здійснювати будь-які операції за втраченим цінним папером на пред'явника або за векселем (п. 2 частини першої). Як слушно зазначають деякі вчені, заборона провадити будь-які операції за втраченим цінним папером на пред'явника є способом забезпечення заяви, що в цілому не властиво окремому провадженню. Але, як бачимо, такий інститут позовного провадження застосовується і в окремому провадженні. Учені-процесуалісти С.Я. Фурса, Є.І. Фурса також вважають, що необхідно забезпечувати вимоги особи і в наказному провадженні, оскільки відсутність такого заходу може призвести до неможливості або ускладнення виконання судового наказу [11, с. 544].

Так, виходячи із наведеного вище та наводячи певні власні аргументи щодо розвитку наукових поглядів учених-процесуалістів стосовно поширення інституту забезпечення позову на інші види проваджень, слід зазначити:

1. Відповідно до частини четвертої ст. 151 ЦПК України за заявою заінтересованої особи суд може забезпечити позов до подання позовної заяви з метою запобігання порушенню права інтелектуальної власності. Виникає цілком логічне запитання, а чи можна у цій ситуації називати вжиті судом способи заходами забезпечення позову, якого ще не подано до суду.

2. Основною метою, з якою застосовуються заходи забезпечення позову, є виконання майбутнього судового рішення. Саме тому з метою поширення цього інституту на всі види цивільного судочинства (наказне провадження, позовне провадження та окреме провадження) пропонується називати цей інститут цивільного процесу **інститутом забезпечення виконання судового рішення**.

Таким чином, інститут забезпечення виконання майбутнього судового рішення тісно пов'язаний із вирішенням основних завдань цивільного судочинства – справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Результати проведеного аналізу є підставою для подальших наукових досліджень проблем, пов'язаних з інститутом забезпечення позову в цивільному процесі.

Список використаних джерел:

1. *Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [Бичкова С.С., Білоусов Ю.В., Бірюков І.А. та ін.]; За заг. ред. С.С. Бичкової. – [2-е вид.]. – К.: Атіка, 2010. – 896 с.*
2. *Луспеник Д.Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції / Д.Д. Луспеник. – Х. : Харків юридичний, 2006. – 480 с.*
3. *Цивільний процес України: академічний курс: підручник / [Фурса С.Я., Фурса Є.І., Гетманцев О.В. та ін.]; за ред. С.Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. – 848 с.*
4. *Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 9 «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=va009700-06>.*
5. *Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3792-12&p=1291024975768666>.*
6. *Позовне провадження: монографія / В.В. Комаров, Д.Д. Луспеник, П.І. Радченко та ін.; за заг. ред. В.В. Комарова. – Харків: Право, 2011. – 552 с.*
7. *Нескороджена Л.Л. Цивільний позов, моральна шкода та її компенсація у кримінальному та цивільному судочинстві: теорія і практика: науково-практичний посібник / Л.Л. Нескороджена, С.В. Щербак, М.В. Сіроткіна; за заг. ред. С.Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2008. – 416 с.*

8. Мазалов А.Г. Гражданский иск в уголовном процессе / А.Г. Мазалов. – М. : Юрид. лит., 1977. – 176 с.
9. Нор В.Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве / В.Т. Нор. – К.: Выща школа, 1989. – 273 с.
10. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. – [Електронний ресурс]. – zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-05.
11. Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. С.Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2010. – Т. 1. – 1044 с.
12. Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации / [Бриксов В.В., Ганичева Е.С., Горохов Б.А. и др.]; Отв. ред. Г.А. Жилин. – [5-е изд.]. – М.: Проспект, 2009. – 896 с.
13. Лебедь К.А. Толковый словарь гражданского процесса / К.А. Лебедь. – М.: Городец, 2007. – 208 с.

Корольов В.В. Способи забезпечення цивільного позову, не передбачені ЦПК України

У статті проаналізовано способи забезпечення цивільного позову, що не передбачені ЦПК України, на основі чого висловлено комплекс позицій, спрямованих на удосконалення цивільного процесуального законодавства України.

Ключові слова: цивільний позов, забезпечення позову, цивільний позивач, позов у кримінальному процесі.

Королев В.В. Способы обеспечения гражданского иска, не предусмотренные ГПК Украины

В статье проанализированы способы обеспечения гражданского иска, которые не предусмотрены ГПК Украины, на основании чего изложено ряд позиций, направленных на усовершенствование гражданского процессуального законодательства Украины.

Ключевые слова: гражданский иск, обеспечение иска, гражданский истец, иск в уголовном процессе.

Koroliov V.V. Means of security for a civil claim which doesn't foreseen of CPC of Ukraine

In the article is analysis of security for a civil claim which don't foreseen of CPC of Ukraine, on the grounds of which a complex of positions? Aimed at the improvement of the civil procedure legislation of Ukraine.

Key words: civil complaint, security for a claim, civil plaintiff, a lawsuit in the criminal procedure.